

Pál-Antal Sándor – Sebestyén Mihály (összeáll.): Maros-Torda megyei olvasókönyv
Lelőhely: adatbank.ro; Digitális szövegtárak

A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁR
KÖZLEMÉNYEI
27. SZÁM

VÁRMEGYÉK ÉS SZABAD
KERÜLETEK
I-II.

SZERKESZTŐ:
RADICS KÁLMÁN

DEBRECEN, 2001

Marosszék önkormányzata a XVII. században

Pál-Antal Sándor

A történeti Erdély dél-keleti részén elterülő Székelyföld egyik törvényhatósága – az öt székely szék egyike – Marosszék volt. Marosszék nagyobb fele a Maros és a Kis-Küküllő felső folyása közötti területre terjedt ki, de észak-nyugati része benyúlt az Erdélyi Mezőségbe.

A XVII. század elején a széket 132 település alkotta, a század végére ezek száma 124-re csökkent. Időközben – 1616-ban – Székelyvásárhely Marosvásárhely címen szabad királyi városi rangot kapott és kivált a szék fennhatósága alól, hat falu pedig eltűnt. Az eltűnt faluk Marosvásárhely tőzsomszédságában, valamint a mezőségi részen voltak. Éspedig: Székelyfalva, Benefalva, Bozzaszeg és Csittfalva a város mellett feküdt, Fekete és (Székely)Gerebenes a Torda vármegyével határos részen.¹ Elnéptelenedésük az ezerhatszázados évek elején (1600-1603) kezdődött, akkor amikor Marosvásárhely város és Marosszék számottevő része Basta császári generális nevéhez fűződő harci cselekmények színhelye és sorozatos katonai prédálások szenvedő alanya volt. A császári csapatoknak Marosvásárhely szomszédságában és a mezőségi falvakban huzamosabb ideig való tartózkodása, portyázásaik és pusztításaik következtében a lakosság száma megcsappant, több falu rövidebb-hosszabb ideig elnéptelenedett. Az 1602-ben és 1603-ban megejtett „hűségeskü letéleli” összeírásokban rendszeresen találunk „puszta”, vagy „deserta” megjegyzést több falu neve után. 1602-ben „puszta” lett Sárd a Nyárád völgyében, Szabad, Egerszeg, Bazéd,

---

¹ A települések elnéptelenedéséről az 1602-1603-ban, valamint 1614-ben és 1635-ben készített marosszéki összeírásokból van tudomásunk. A felsorolt hat falu, a többi időlegesen elnéptelenedett településtől eltérően sosem népesedett be újra. Az is igaz, hogy eltűnésük előtt pár házas kicsiny falvak voltak.

Sóspatak és Csittfalva a Mezőségen.² 1603-ban hasonló sorsra jutott Fekete is.³ Az eltűnt falvak mellett Demeterfalván senkit sem jegyezték be, Bálintfalván, Szálteleken és Uralyon egy-egy családfőt, 11 faluban kettőt-négyet. Viszonylag kevés családfőt írtak össze a szék többi településén is. Ekkor a szék falvankénti átlaga még a 15 családfőt sem érte el. Az alacsony lélekszám, a mindenkori sajátosságok mellett – a falvak jórésze ma is kistelepülés, lakossága soknak ma sem éri el az ezer főt – nagyarányú népesség pusztulásra utal. (A 132 településből csak 44 esetében haladta meg a családfők száma a 15-öt.)⁴

A Basta-féle portyázások és dúlások elmúltával a szék településeit sújtó pusztítások csak lassan, fokozatosan értek véget. Bethlen Gábor uralkodását megelőző időszak településtörténeti szempontból továbbra is szomú képet mutat. Egyes falvak elnéptelenedése tovább tart. 1609-ben Székelyfalva, Bárdos és Marosszentanna kis létszámú lakossága Marosvásárhelyre költözik.⁵ Az 1614-ben Bethlen Gábor által készített székelyföldi általános összeírásból 16 marosszéki település maradt ki, nyolc mezősegi és hét közép-nyárad-menti.⁶ A XVII. század legátfogóbb és legteljesebbnek ismert összeírásából való kimaradás nem lehet a véletlen műve. Nincs kizárva, hogy e falvak az összeírás pillanatában néptelenek voltak, és azért nem vették őket lajstromba. Annyi minden esetre bizonyos, hogy közöttük vannak a már korábban „deserta”-ként említett falvak is. Az elnéptelenedett települések többsége a következő évtizedekben újranepesedett. Ezzel szemben Bozzaszeg és Benefalva időközben lemorzsolódott. Utolsó biztos adatunk létezésükről 1635-ből való. Bozzaszeg lakói valószínűleg Marosszentkirályra költöztek, Benefalváé Marosszentannára és részben Marosvásárhelyre. Az újonnan népesedett települések lakos-

² Székely Oklevéltár, V. Szerk. Dr. Szádeczky Lajos, Kolozsvár, 1896., 244-283; Demény Lajos: *Marosszék és a fejedelmi székely politika (1595 – 1629)*. = A Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok. Szerk. Pál-Antal Sándor és Dr. Szabó Miklós, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1997. A 32-33. oldalak közt található kimutatás.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Románia Nemzeti Levéltára, Maros megyei Igazgatóság, *Marosvásárhely város lvt.*, Acta Politica 94/1607, 103a/1609 és 110/1610.

⁶ Románia Nemzeti Levéltára, Maros megyei Igazgatóság, *Marosszék lvt.*, Lustrák 1. sz. (A Bethlen Gábor-féle összeírás 1614-ből). A továbbiakban: *Marosszék lvt.*

sága már nem katonai rendű szabad székely, hanem máshonnan idetelepült/telepített jobbágy és zsellér.

A XVII. század első évtizedéhez hasonlítható csapások Marosszékot egy évszázad múlva, a XVIII. század első két évtizedében érték. E kérdés azonban túllépi a tárgyalt kérdés kereteit, ezért ez alkalommal nem térünk ki.

A XVII. századi Marosszék népességéről és annak társadalmi viszonyairól a katonai összeírások, az ún. lustrák vagy lustrális jegyzékek és ezek mellett, a század második feléből, az adókirovási összeírások nyújtanak átfogóbb képet. A szék összlakosságára kiterjedő és összehasonlítható adatokat tartalmaz az 1614. évi lajstrom és az 1722. évi adóügyi összeírás.⁷ E két alapvető forrás alapján kikövetkeztethető Marosszék összlakossága és annak társadalmi megoszlása a XVII. században. Marosszékén 1614-ben 3760 családot, 1722-ben 4435-öt írtak össze, ami 20-30 ezer lélekszámot takar, a népszaporulat pedig enyhén növekvő tendenciát mutat.

Az említett összeírások segítségével vázoljuk a szék társadalmi rétegződését is, amely a következő:

	1614		1722	
	család	%	család	%
főember (nemes)	46	1,2	126	2,8
armalista (címeres nemes)	-	-	273	6,2
lófő	640	17,0		
gyalog puskás	431	11,5	}1821	}41,1
szabad székely	521	13,9		
jobbágy	1138	30,3	1205	27,2
zsellér	958	25,5	667	15,0
egyéb	26	0,6	343	7,7
Összesen	3760	100,0	4435	100,0

A szék társadalmi életében a legszámottevőbb változást a XVI. század végén és a XVII. század elején lezajlott háborús események

⁷ *Marosszék lvt.*, Lustrák 1. sz., Adóösszeírások 110. sz. (1722-es falvankénti összeíró.)

okozták. Az 1562-es nagy székely felkelés vérbefolytása után a székelység körében általánossá vált a feudalizálódási folyamat. A főembereket és a lófőket nemeseknek ismerték el, a közrendűek pedig fejedelmi jobbágyokká váltak. Ez utóbbiak egy része adományozás útján földesúri kézbe került, és amikor 1601. decemberében Báthori Zsigmond visszaadta szabadságukat, a földesúri jobbágygá vált székelyek továbbra is a szolgáló népesség sorait gyarapították. A következő években a terhes katonaság miatt sok felszabadult közsékely inkább a jobbágysorsot választotta a szabadság helyett, és *fejekötött* jobbágygá vált.

A XVII. század első évtizedében társadalmi téren bekövetkezett változásokat az 1614. évi Bethlen Gábor-féle összeírás tükrözi, amit Imreh István és Pataki József a *Székely felkelés. 1595-1596. c.* kötetben részletesen elemzett is.⁸ A táblázat rovatainak tanúsága szerint a rendi tagolódás a székben a század elején mélyrehatolt. Kialakult a birtokos- és kisenemesek, a szabadok valamint a feudális függés különböző fokozatán található alávettettek rétege. A nemesi és szabad állapotúak a katonarendet képezték. A lakosság rendi tagolódásának meghatározói ők voltak, annak ellenére hogy a katonai kötelezettséget végző főemberek, lófők, gyalogok és szabad székelyek aránya egy adott pillanatban az összlakosságnak csak a 44 %-át tette ki. A táblázatból második rovatából kitűnik az is, hogy az eljobbágyosodási folyamat nemcsak megállt, hanem a katonarendűek túlsúlya az 1614. évi mélypont után helyreállt és megszilárdult.

A lakosságnak mintegy egyharmadát kitevő jobbágyok 25,5 %-a (290 család) ún. *külső jobbágy*, vagyis a vármegyéből, esetleg máshonnan, ide telepedett vagy telepített népesség, 45,2 % (514) a *fejekötött*, 14,4 % (164) a *konfiszkált*, és 2,5 % (29) az *adományozott*. A Mihály vajda uralma előtt is földesúri függésben élő ún. *ősjobbágy* 141 család volt (12,4 %). A lakosság egynegyedét kitevő zsellérek 58,4 %-a (559) *vármegyei zsellér* volt, akik az összeírást megelőző évtizedben költöztek a székbe. Ezek alapján a bekövetkezett változások fő jellemzője: a tömeges jobbágysorba süllyedés, és a székelység

⁸ *Székely felkelés. 1595 - 1596. Előzményei, lefolyása és következményei.* Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 146-190. old. (A fejezet címe: A székely falu gazdasági – társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején.)

közé más vidékről származó, számottevő nem magyar ajkú szolgáló népesség idetepedése.⁹

A Bocskay István által kezdeményezett, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György által folytatott székely katonai potenciál megerősítését célzó fejedelmi politika véget vetett a nagyméretű eljobbágyosodási folyamatnak. A függőségbe kerültek egy részét a következő két évtizedben „recuperáltak” is (az 1635. évi maroszséki lustrában 710 gyalog és 35 lófő található névszerint feltüntetve ebben a csoportban, vagyis az akkori katonatend egyharmada).¹⁰ Bethlen és Rákóczi alatt a székely katonarend megerősödött. A számottevő „recuperálás” ellenére a szék lakosságának majdnem fele a szolgáló népességhez tartozott továbbra is. Így Maroszséken a székely társadalom az elkövetkezendőkben egy vegyes szabadrendű-jobbágy tagozódású maradt 1848-ig. Ezt illusztrálják az 1722. évi, és a későbbi összeírások is. Ennek ellenére a szék berendezkedésére, intézményeire, közmegnyilvánulásaira a XVII. század folyamán a katonai kötelezettségeket viselő társadalom jellemvonásai nyomták rá bélyegüket.

A székelyek önkormányzata, közéleti tevékenysége, területi - közigazgatási szervezete – a nemzetgyűléstől a faluközösséig – egész sor jellegzetes vonást visel magán. E jellegzetességek a székelyek sajátos társadalmi felépítéséből és katonai berendezkedéséből adódtak. A XVI. század második felében lezajlott nagy székely felkelések ideje nemcsak a mélyreható társadalmi átrendeződés, hanem közigazgatási átszervezésének korszaka is. Tanúi vagyunk azon törekvésnek, amely a székely társadalmat a vármegyeihez hasonló feudális jellegűvé akarta változtatni, régi ősi szervezeteit pedig a központi hatalomhoz szoro-

⁹ A tömeges eljobbágyosodást tükrözi a fejekötöttek szembetűnő nagy száma. A Maroszsékre való betelepedés jelenségét pedig Demény Lajos elemezte két tanulmányában is (Lásd: Demény Lajos: *Demográfiai sajátosságok Maroszséken az 1614. évi Bethlen-féle összeírás tükrében.* = Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1996., 148-158; Uő: *Maroszsék és a fejedelmi székely politika.* 34-35.) Megállapítása szerint a század eleji pusztulásoktól 1614-ig 1418 családfő költözött Maroszsékbe, arányuk meghaladja a széki összlakosság viszonyában a 37 %-ot. Csittfalvát kivéve minden faluba érkeztek és telepedtek le jövevény jobbágyok és zsellérek. Több helyen ezek aránya meghaladta az összes családfő ötven százalékát. Így történt Agárdon, Berén, Erdőszentgyörgyön, Harasztkeréken, Iklandon, Jedden, Kisgörgényben, Kövesden, Mezőmadarason, Maroszentannán, Szentháromságon és Vajában. Nevük alapján megállapítható, hogy ezek közül 194 család román, 119 pedig szász volt.

¹⁰ *Maroszsék lvt.*, Lustrák 2. sz. (1635).

sabban kapcsolódó intézményekké alakítani.¹¹ E folyamatnak a századforduló eseményei vetettek véget, új perspektívákat nyitva a székely társadalom számára.

A XVII. századi Marosszék intézményi-szervezési tekintetben a székely önkormányzat megnyilvánulásának egyik esete. A székely önkormányzat történetének a XVII. századra eső új fejezete Báthori Zsigmond 1601. december 31-én Déván kiadott kiváltságlevelével vette kezdetét Marosszéken, akárcsak a Székelyföld többirészén.¹² E kiváltságlevelet Szádeczki Kardos Lajos a székelység „új alkotmányának” nevezte, mivel ez a székelység XVII. századi jogi állapota alapkövévé vált.¹³ A közszékelyek szabadságának visszaállítását követő években (1602-1604) az országgyűlés végzése révén a kiváltságlevél szellemében részleteiben is szabályozta – a kor követelményeihez hangolta – a székelyek státusát, körülhatárolva önkormányzati szerveik kereteit.

Az önkormányzat, a közösség ügyeinek önállóan, saját közegeik előtt és soraikból választott személyek útján való intézése, nem csak székely sajátosság. Gyakorlati alkalmazása, megnyilvánulása visel sajátos, a székelységre jellemző vonásokat. Az önkormányzat megnyilvánulása a székelységen belül is mutat eltéréseket. Különbségek észlelhetők egyes székek között, úgy a jogszabályok alkotása, mint a bírásokodásai gyakorlatot illetően. Ez alkalommal figyelmünket a marosszéki önkormányzatra fordítjuk, amelynek tanulmányozását gazdag levéltári dokumentáció teszi lehetővé.

A székelység egészére érvényes előírásokat – a szokásjog mellett – a XV-XVI. században (1451, 1499, 1505, 1506 és 1555) hozott nemzetgyűlési határozatok alkottak. Az 1451. június 17-én Marosvásárhelyen hozott végzés az örökösödés kérdést szabályozta.¹⁴ II. Ulászló 1499. július 13-i kiváltságlevelében a székely szokásokat és szabadságokat erősítette meg.¹⁵ Az 1505-ös székelyudvarhelyi

¹¹ A székely székrendszerben bekövetkezett XVI. századi változások bővebb ismertertését lásd *A székely felkelés. 1595-1596.*, 35-45.o-án közzétett "A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században" című írásunkat.

¹² *Székely Oklevéltár*, IV., Szerk. Szabó Károly és Szádeczky Lajos, 150-154, V. 168-171. A kiváltságlevél rövid elemzését lásd Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927., 146 - 147.

¹³ Szádeczky Kardoss: *i. m.*, 147.

¹⁴ *Székely Oklevéltár*, I., Szerk. Szabó Károly, Kolosvárt, 1872., 162-164.

¹⁵ *Ua.*, III., 138-145.

„constitutio” „némely illetlen szokásoknak megjobbításáért” az egész székelysége kiterjedő hatáskörrel bíró törvényszék felállításáról rendelkezett.¹⁶ Az 1506-os agyagfalvi pártütők megbüntetését valamint egyes törvénykezési eljárásokat szabályoz.¹⁷ Az 1555. évi „constitutio” 88 pontból álló törvénykezési és igazságszolgáltatási szabályozás, tulajdonképpen „törvény” gyűjtemény, amelyek az említett évben Székelyudvarhelyen tartott közgyűlésen állítottak össze és Dobó István és Kendi Ferenc erdélyi vajdák erősítették meg.¹⁸ Ezeket a jogszabályokat a XVII. században jócskán kiegészítették a most már önálló törvényhatósági életet élő székek¹⁹ határozataikkal. Megjegyezzük, hogy a központi hatalom a leglényegesebb kérdésekben – katonai kötelezettség, pénzügyi fennsőbbbségi jog, egyházi és vallási ügyek, a közbiztonságot veszélyeztető bűnügyek – jogának érvényt szerzett törvények és rendelkezések útján, amelyek a székelysége is érvényesek voltak. Ezek a székelység esetében mindig a székely jog és a bevett szokások tekintetbe vételével érvényesültek.

Az általános érvényű jogszabályok hézagait a helyi szinten hozott „constitúciók” szervesen egészítették ki. Marosszék a szabályalkotás terén termékeny volt. E tevékenység 1610-től, a széki protokollumok kezdetétől követhető nyomon. A „constitutio sedis” vagy „deliberatio sedis” megnevezéssel végzéseket hoztak nemcsak a közgyűléseken, hanem a derékszéken, sőt a viceszéken is, néha a partialis gyűlések alkalmával is. Egy-egy jogszabályt, végzést rendszerint vitás ügyekkel, elintézendő központi utasításokkal, a helyzet diktálta körülményekkel kapcsolatosan hoztak. Ezek pontosították a a diétai végzéseket, törvényeket és a székely nemzeti jogszabályokat, de bizonyos kérdésekben – mint az alsóbb bírósági szervezet és annak működése – újakat is alkottak.

¹⁶ *Corpus Statutorum Hungaræ Municipalium. I. Erdélyi törvényhatóságok jogszabályai.* Szerk. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, Budapest, 1895., 13-16.

¹⁷ Ua., 16-19.; Székely Oklevéltár, I., Kolosvárt, 1872., 313-317 (Akkor mingiart mint az igazságtoll elzakattat es keozeonseges vegezeswnknek rontojat, ki keozwnkben meltatlan es nemzetwnknek aruloja es hamishitw minden tiztesseget es emgerseget eluezesse, ne is legjen azutan soha eoreokke zabad Teorveniben venni, semmi tiztet is ne viselhessen es it Zekelorzagban soha ne is lakhassek. =Kolosvári – Óvári, 17.; Székely Oklevéltár, I., 315,)

¹⁸ Kolosvári – Óvári, 19-28.; Székely Oklevéltár, I., Kolosvárt, 1872., 119-127.

¹⁹ *Marosszék lvt.*, Törvénykezési jegyzőkönyvek, 1. sz. (1610-1683), 12.

Marosszék első ismert jogszabály jellegű végzését az 1610. november 5-i marosvásárhelyi törvényes széken hozta a székezéssel kapcsolatosan: *Ha valaky zablliat uagy egieb fele fegiuert, chiakant, zekerchet, puskatt, palchat az zek hazba be hoz, három giran marad erette, kit instanter exequaljanak.*²⁰

Minden valószínűség szerint jogszabályokat Marosszék 1610 előtt is hozott, de mivel az azelőtti időszakból protokollumai nem maradtak fenn, csak utalni tudunk rájuk. Ilyen szabályozás volt a nyílföldek felosztásának a módja, amelyre nemcsak a XVII. századból találtunk több utalást, hanem hivatkoznak rá azelőtt is. A Bernáld Ferenc árvainak mezőmadarasi és feketei jószágá ügyében valószínűleg 1569-ben János Zsigmondhoz írott folyamodványban olvasható a következő megállapítás: *Ha wles heliet vagi haazat penzen veottis, de zanto feoldeket es reketet a falwtol kert, kijt niyl feoldeknek hinak. Az falw ketelen tartozot niylat adnij, kinek kinek az eo conditioja zerint. Egh keoz lofeonek is keet annit kellett az falw feoldeben adnij, mint egh paraztnak, az feo embernek annalis teobet.*²¹ A nyílföld felosztás módját egy 1641. március 1-i végzésben találtuk abban a megfogalmazásban, amelyben később az 1718. évi jogszabálygyűjteményben is szerepel: *Causa levata Thomae Zabo de Kapoztas Zent Miklos contra possessionem Kapoztas Zent Miklos. Mivel az actor nilat keres az falubelieken, techik az teöruenynek, hoga mind feö ember, lofeö, drabant abban az faluban lakok, valamenni feoldek az zabadsagh vtan az nemes emberektweol fel zabadultak es az feo emberek, lofeiek, drabantok egi mas keozeot fel oztottak, azokat eppen razzak fel, az feo embernek abbol adgianak 4 nilat, az lofeonek 2, az drabantnak 1. Ezeken kiüül az feo ember az minemü eoreok feoldeket birtak, ismet az lofeiek, drabantok az minemü borozdas feoldeket birnak, azok maradgianak megh nalok eppen. Az jobbaginakis az ki az falu terhet viseli egi nilat.*²²

Az 1612. február 16-i „deliberatio sedis” a székre háruló ajándék és segítség pénz kirovása és beszédese módozatát, a nótárius fizetését, és a cirkálás megejtését szabályozta.²³ Egy 1615-i „constitutio sedis” a bírászkodás zökkenőmentesebbé tételére a királybírók tevő-

²⁰ *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz. 16.

²¹ *Székely Oklevéltár*, II., szerk. Szabó Károly, Kolozsvár, 1876., 283.

²² *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 11. sz. (1641-1645), 19.

²³ *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz., 19.

kenységét segítő megbízható embereknek az eljárásokban való bevonását tette lehetővé, egy másik a perbe idézést, egy harmadik a végzések végrehajtását szabályozta.²⁴ Egy 1618. évi végzés az ürmértékek egész székben való egységesítéséről rendelkezett: *Sok vezekedes volt eddigh az veka es kupa mertek felöl, swtes felöl, eö Nagysagok igy deliberalnak, hogy ennek utanna az vice kiraly biro swssön vekat, eitelt az zek nepenek, mindenwtt lehessen egyenlö mertek.*²⁵

1610 és 1710 közötti időszakból a protokollumokban összesen 72 széki „constitutio” és „deliberatio” található. A legtöbb az 1610-es, 1640-es és 1660-as évekből keltezett. Ezeknek azonban csak egy része vehető jogszabálynak. Számottevő közülük a nem általános érvényű, hanem egy-egy folyó ügyet intéző rendelkezés: cirkálás elrendelése és a cirkáló bírók kinevezése, követi utasítások, országgyűlési követek költségeinek megállapítása és kivetése, a főtisztnek végzendő nyári ingyen munkanap elrendelése, törvénykezés felfüggesztése pestis miatt (1633) stb.

A jogszabály jellegű végzések a század első felében zömében a bíráskodás körére vonatkozóak, a század második felében hozottaknál előtérbe kerül az adózás kivetése és szabályozása, falusi bíróság viselése, a közföldök használata, de foglalkoznak a szökött jobbágyok kérdésével is.²⁶ Az adózás terén hozott egyik legfontosabb határozat a

²⁴ *Ua.*, Törv.jkv., 1. sz., 59, 70, 74.

²⁵ *Ua.*, Törv.jkv., 1. sz. 97.

²⁶ Példaként bemutatunk egy párat: 1651-ben a nyomkövetési költségek fedezéséről: *Az nyom dolgabol az ioszagos nemes ember fizetni nem tartozik maga nemes hazatol. Egesz nijlas jobbagy anijt tartozik fizetni, mint egy lofeö vagy drabant, ha fel nijlas felenit, ha peniglen nijla nincsen hazahoz harmadanit, miuel eli az falu hatarat. Hasonlokeppen lofejek, drabantok es egjeb rendek az felyül megh irt mod szerent fizessenek, pusztá fundusrol ne fizessen senki, ha megh szálljak az fellyül meghirt mod szerent contribualljanak.* (Marosszék lvt., Törv. jkv. 1. sz. 537.)

A falusbíróság viseléséről 1673-ban hozott határozat: *Mivel ez előttis Vasarhelyt derek szeken volt constitutioja az szeknek birosagha viselese felöl, mostanis ezen szektünk gyüleseben vegeztük, hogy az mely faluban öt darabant vagy azon fellyül vagyon, az lofö-gyalogokkal edjiüt, azok visellyek az birosagot szer szerint. Az hol penigh ötre ki nem telik, igy az faluban leveo szabad rendeknek rendre kell viselniük, az nemeseket ide nem ertven. Az kik penigh mar birosagot vettek fel, ez esztendőben visellyek, az hol megh birot nem teottek, tartsak az szek constitutiojahoz magokat. Az hol peniglen az jobbagyoknak is viselni kell az birosagot, ugy mint Nyaradteo, Medjesfalva s teob helyeken is, hol fogytan van az szabad rend, az ollyan helyeken rendre visellyek az birosagot, nem obstalvan akar ki jobbagyi legyenek, akar ecclesia földin lakok legyenek. Ide nem ertven az ollyan jobbagyokat, kik földes*

jobbágyok és az egyházhelyi (egyetelkes) nemesek adózásának szabályozása volt 1699-ben, amikor kimondták: *Nem itilven illendőnek, hogy székünkben is magunk és jobbágyink nagyobb adoval terheltesse-nek mint más székekben, végeztük hogy mint más székekben ugy itt is székünkben a jobbágy emberek feleanyit adjanak az portioiba, mint más rendbeliek. E mellet lenne mas rendbeliek közül is controversia az adozás formájában, vegeztetett, hogy az mely edgyházhelyi embereknek jobbajok annyi nincsen, kiknek adojok az hat ökrös embereknek portioját felénné, azoknak földesurok tartozzék supplealni. Ha*

---

uraknak birai, vagy udvaraban lako szolgálai.[...] Item, vegeztek aztis, hogy az mely falukban az szabad személy ugy elfogyot, hogy lofá s drabant mar kettá vagy három akadat, az olyan helyeken az jobbágyok is viselleyk az birosagot rend szerint. (Marosszék lvt., Törv. jkv. 8. sz. (1673-1690), 3. 1.)

Az adófelosztásról 1659. április 30-i közgyűlésen hozott végzés: Vegeztük aztis szekestől, ha Urunk eo Nagysága fogia jovallani, s mas szekebeliekis es varmegye-beli urainkis, kik egi kapu szam utan tíz tallert igertek, ha contribualnak az szerent mű is, ugi hogy teob contributio rank ne vitessek, 24 May proxime venturi mensem be allando orszagh giülesiben, es mivel hazankra következendő veszedelmit kel el tavoztatnunk ismeten valo magunk adozásával, megh rovasával, melyre Urunk eo Nagysága es követek s kapikihak Portarol küldöt leveleknek paraiabol veven eszünkben, kel menniünk, mivel az Feő Vezerneket retenetes haragiat rank mozdulo szandekat értük, azért vegeztünk mű is szekestől: niolcz, kilecz, tíz haz jobbajon fellüül valo nemes ember hogi adjon eöt tallert. Azon alol valo harmadfel tallert, ket-három haz jobbajiu nemes ember ket tallert. Ha pedig tallert nem akarna adni, adgion ket forintot. Nagy ökrü fel tallert avagi egi forintot, azért hogi inkább ki ki tallerra tegyen szert. Ket ökrü ember három adgion egy tallert vagi ket forintot, ha tallernak szerit nem teszi. Az mely szabad embernek pedigh vono marhaia ninczen, de egieb labas marhaia vagon, hat adgion egy tallert, avagi ket forintot. (Marosszék lvt., Törv. jkv. 5. sz. (1645-1752), 160-161.)

Az éjszakai őrzésről hozott szabályozás 1631-ből: Vegeztwk egez zekwl, hogi minden falukon echanakan ideien eorizzenek, czirkalianak, ha valaki pediglen az eorizeshől magatt zantzandekkel absentalna, vonogatna, mingiarast az falu az olian vakmerő embert egi forintra büntethesse falu bwntetesevel, ha pedigh az falu az ilien contumaxot megh nem bwntetne. comperta rci veritate, az tíztek az falun mox et de facto három forintot exsequallhassanak. Se nemes ember, se egi se mas ebből magtát ne vonogassa azon egi forint bwntetes alatt. Ez mellet ha ki valami tamadast, kialtozast vagi zittkozodast tenne, az felett megh fogvan, tegiek kalodaba es virraddigh tarchiak ott. Ha pedigh valami vagdalkozo, lator, or, tolvay menne az falura, az melly miatt tamadasnak kellene lenni es az harangot felre vernek, vagi tolvait kialtananak, tartozzek minden ember insurgalni, az lator embert kergetni es falukrol falukra hirt tenni, hogi az olian embert comprehendalhassak, es az megh bwntetesre kiralybiro kezebe vitessenek. Ez ellen pedigh ha ki chielekednek, eo facto szaz forinton convincaltassak. (Marosszék lvt., Törv. jkv. 1. sz., 211.)

kiknek pedig közüllök csak sellerek vagyon, azok külön tartozzanak magokért portiozni.²⁷ (E határozás megegyezik az 1714-ben hozott országgyűlési végzéssel, amelynek értelmében nem mentesültek az adófizetés alól sem az egytelkes nemesek, sem a csak zsellérral rendelkező földesurak.)

1718-ban egy héttagú bizottságot neveztek ki a szék constitutói rendbeszedésére. A bizottság összegyűjtötte az 1610 óta hozott és érvényes jogszabályokat, és az Approbata Constitutio mintájára, részek és cikkelyek szerint rendezte. Az első rész: *De rebus Ecclesiaticis*, 7 cikkelyt tartalmaz, a második: *De modalitate Contributionis et Vecturae* 38-at, a III. rész: *De Articulis* 29-et és a IV. rész: *De aeconomicis* pedig 27-et.²⁸ Az egyházi ügyeknél az egyház javairól, az egyházközség ügyeiről, a prédikátorok és scholamesterek béréről, a visitációkról, a patrónusokról és a megye pénzéről rendelkezik. Az adóval és a fűvartéttal foglalkozó rész szabályozza az adókvetés módját, az adómentességet, a nemesek, jobbágyok, mesteremberek, udvarbírók, kolcsárok, falusbírók, zsellérek, halászok és mások megadózását, valamint a különböző állapotú emberek „vectura” kötelezettségét. A cikkelyekről szóló rész a királybíró- és követválasztásról, bíraskodásról, kártérítésekről, vérbírságról, nyilföldek felosztásáról, közkertek tartásáról és a falu büntetéstkiszabó jogáról szól. A gazdasági kérdésekkel foglalkozó rész kitér a gyepek és határkertek, közföldek, utak, pusztaszőlők, makkos- és tilalmas erdők ügyére, pásztor-tartásra, tilalmasok felszabadítására és az irtványokra.

A törvényhatóságok jogszabályai, ahhoz hogy jogérvényesek legyenek fejedelmi megerősítésben kellett részesüljenek. Megerősítésre vonatkozó utalásokat azonban nem találtam. Valószínűleg csak az 1718-ban rendszerezett hagyta jóvá az erdélyi főkormányzók.

A széki önkormányzat fő intézménye a közgyűlés (*generalis congregatio*) volt. Nemcsak a nemesség, hanem általában a katonarend, az egész szék (*totius universitas sedis*) szerve volt. Részt vettek abban nemcsak a főemberek, hanem a lófők és a gyalogok is, tehát a katonarend. Több alkalommal tételesen is említik a protokollum bevezetőjében, hogy a közgyűlés a két főtiszt, a vicetisztek, a főemberek, lófők és gyalog puskások jelenlétében nyílt meg. A gyűlések helye nem volt állandó. Általában a szék központibb fekvésű helységeiben

²⁷ *Marosszék lvt.*, Törv.jkv., 5. sz. 203. lap.

²⁸ Kolosvári – Óvári: *i. m.*, 39-79.

tartották, Nyárádszeredában és Marosvásárhelyen, de máshol is. Itt hozták az egész széklet érintő leglényegesebb intézkedéseket: a jogszabályokat, mustra tartását, követválasztásokat és az azoknak adott utasításokat, a „portiózással” kapcsolatos határozatokat stb. Gyakran a közgyűléssel egyszerre tartottak törvényes széklet is (ha a főtisztek jelen voltak, akkor derékszéklet).

A helyi önkormányzat sarkalatos joga az előjáróknak az illető közösség köréből szabadon történő választása volt. Ebben jutott kifejezésre a törvénykezési és az igazgatási autonómia, vagyis egy meghatározott közösség ügyeinek saját vezetői által való intézése és jogainak választott szerveik révén való megvédése. A székely széki autonómia jellegzetessége volt, hogy a bíraskodási-igazgatási hatáskör mellé társult a katonai jellegű is.

A szék katonarendű lakosságának szervezése önkormányzati alapon történt, és arra szolgált, hogy jól képzett és megfelelően felszerelt haderőt tudjon kiállítani. Ezért a katonaköteles családokat tízenként és százanként egységekbe csoportosították, külön a lovasokat, külön a gyalogokat. A tízesek élén a tizedesek, a századokén a *ductorok* vagyis hadnagyok állottak. A hadratermettség és a felszerelés ellenőrzése, de gyakorlatozás céljából is időnként hadiszemléken, mustrákon vettek részt. Ilyen alkalmakkor nyilvántartásokat készítettek, amelyeket *lustráknak*, vagy *lustrális jegyzékeknek* neveznek. A XVII. század második feléből származó maros-széki lustrák rendszerint a mustrára előállottakról készített lajstromok, amelyekben a megjelenteket századonként tüntették fel. A századokat a hadnagyok nevével különböztették meg egymástól. (Pd.: Miklósi Mihály uram száza, vagy Dosa András uram száza). Egy ductor eskü szövege a következő képpen hangzott: *En N. N. eskeszem az mennek, földnek teremtő Istennek zent nevere, hogy ez mellet az eő Nagysága gialogh (ugi lovas) zaszlaja mellet eő Nagyságának az Erdeli Fejedelemnek igaz es hw leszek, ellensegenek ellensege, barattianak barattia, es se adomaniert, igiretert, felelemert eő Nagyságát el nem arulom, zaszlojat el nem hagiom, hanem ez mellet az zazlo mellet az mi kegyelmes Urunk Rakoczi Geörgy, Erdely Orzagnak Fejedelmének fejem fenallasaigh tellies tehetsegem zerent igaz es hü lezek, semminemw sulios harcziokon, ötközeteken, ostromokon ezt az eő Nagysága zazlojat el nem hagiom, sem zant zandekkal ellensegnek kezében nem adom, eletem fottaigh, mig ez tizthen lezek eörizem, oltalmazom tehetsegem zerent, az eő Nagysága hüsegere oltalmazasara Fejedel-*

mi meltsagához tartozo kötelessegem zerent. Es előttem iaro tizteimnek paranczilattiat eletem, halalom nem zanvan, az mi kegyelmes Urunk Fejedelmünk es Hazánk iovara, zolgalattiarra nezendeő ögiekben eletemet le tenni nem zanom. Isten engem ugi segellien, ugi lelkemnek eörök ödvesseget.²⁹

A több lóval felkelő főemberek alkották a *főszázat*. Ennek ductora a főkirálybíró volt. A gyalogpuskások, akiket a harmadik rend, a község egy részéből hozták létre még János Zsigmond idejében, a székelyudvarhelyi várnál végzendő várőrző és egyéb szolgálatok teljesítésére kötelezték. Ők katonai szempontból az udvarhelyi vár kapitányának, egyébként a maroszéki királybírónak voltak alárendelve. A Báthori Zsigmondtól 1591. június 4-én kapott kiváltságlevéllel mentesültek az előbbieket közvetlen hatósága alól és az udvarhelyi várban végzendő állandó őrszolgálatról.³⁰ Ezentúl egymásközi ügyeiket, akár személyes, akár más természetűek voltak is azok, hadnagyaik előtt intézhették. Csak a fellebbezéseket kellett az udvarhelyi kapitány elé vinni, onnan pedig a fejedelemhez. A másokkal szemben fennálló ügyeiket azonban a szokásos módon, az illető város bírója, székely szék királybírója vagy vármegye főispánja törvénykezése révén intézhették el. Maroszék nem gyalogpuskásaival fennálló egyenetlenségeiket a szék (fő)királybírója előtt Marosvásárhelyen és nem más helységben kellett dűlőre vigyék. E kiváltságlevelet előbb Báthori endre újította meg 1599. augusztus 2-án, majd Rákóczi Zsigmond 1607. augusztus 8-án.³¹

A szék katonai vezetője a főkapitány vagy széki kapitány volt. Ő volt egyúttal a szék első számú tisztségveselője más tekintetben is, igazgatási ügyekben, a bírászkodás terén pedig a főkirálybíróval együtt. A széknek formálisan két főtisztje volt: a főkapitány és a főkirálybíró. De csak látszólag voltak egyenlők. A jogszabályban nem találunk e tisztségekre vonatkozó rangsorolást, de az utalások a kapitány elsőbbségét vitathatatlaná teszik. Derékszéket azonban a főkapitány a főkirálybíró nélkül nem hívhatott egybe és nem vezethetett le. Ezt közösen kellett tartásuk. 1663. december 15-én Kornis Gáspárnak a főkapitányi tisztségbe történt beiktatásakor még írásba is foglalták feltételként, hogy: *Derek szekeket is az szeknek az eo eddigh valo usussa es*

²⁹ *Maroszék lvt.*, Törv.jkv., 6. sz. (1655-1673), 316.

³⁰ *Székely Oklevéltár*. VI. Szerk. Dr. Szádeczky Lajos, Kolozsvár, 1897., 19-24.

³¹ *Maroszék lvt.*, L.Sz. 3197.

szokása szerent nem magatol celebraltat, sőt vice tisztetket is ugian ő kegelmivel edgiüt es az szeknek consensusabol creal.³² A székelyek a fejedelmi hatalom számára a katonai feladatok teljesítése terén voltak mindenek előtt fontosak, ezt tükrözi a fejedelem ragaszkodása a kapitányi tisztséghez, annak bizalmi emberrel való betöltéséhez is. Az bíraskodás és igazgatás terén a két főtiszt hatásköre nem volt szigorúan elválasztva. Területileg sem osztották két részre az igazgatásuk alatt álló széket, mint a főispánok a vármegyéket. Személyesen intéztek, illetve oldottak meg vitás kérdéseket, kisebb peres ügyeket, irányították a szék vezetésével járó teendőket, elnököltek a székgyűléseken és a törvényes székeken. Az alkirálybírókkal végrehajtották a hozott végzéseket.

Felügyelő és végrehajtó tevékenységük során a főtisztek a katonai szervezetet is felhasználták. E célból a székekkel ilyen értelmű határozatokat is hoztak, ami által kötelezték a ductorokat a feladatnak az általuk vezetett századokkal való végrehajtására. Így 1627-ben a fejedelem házának építésére utasították a marosszéki hadnagyokat, hogy mindenik a maga százából tíz-tíz embert küldjön két-két szekérral Gyulafehérvárra két hétre, a költségeket pedig a százak teremtsék elő.³³ Egy 1631. május 26-i határozattal kötelezték Kovácsi Jakabot, hogy a maga százával a vármezői havason számolja fel a köszvényesremeteiek foglalásait, és a felállított tanorokokat rontsa el. Ehhez neki a közelben lakó nemesek is segítséget kellett nyújtsanak.³⁴ 1642. július 23-án elhatározza a szék, hogy a főtisztnek kijáró nyári munkanapot mindenki elvégezze. A hadnagyokat pedig utasítják, hogy mindenik a maga százát büntetés terhe alatt hiánytalanul elvigye.³⁵ Hasonló határozatot hoztak 1647. július 24-én is.³⁶

³² *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz., 591.

³³ *Uo.*, Törv. jkv., 1. sz., 182.

³⁴ *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 3. sz. (1631-1643), 216. (*Deliberatio Sedis: Az Varmezeoben az hauason az remeteiek zamoson az mely tanorokot chinaltak, miuel az egez zeknek nagy karara vagion, vegeztük hogi Kovaczi Jakob vram az maga szazaual menien rea, s azt az kertet mindeneöt haniassa, vagassa el, sub amissione officij. Az nemesek is ot az zelben lakok el menienek.*)

³⁵ *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 3. sz. 583. (*Constitutio Sedis: Az regi zokas rerint, hogi mivel chiak egi feo Tiztwnk vagion, mostan az egez zek eokegyelmenek prestaia az niari munkat. Az hadnagiok viselienek ugi gondot, ki ki az eö szazat fogiatkozsa nelkwlt el vigie, ha egi privatus ember nem praestalia, 50 penzen bwntesse az falu, ha az falun vagi az biron mulik el, az tiztek bwntessek.*)

³⁶ *Uo.*, Törv. jkv., 12. sz. (1641-1651), 103.

Bevezették a székben azt a gyakorlatot is, hogy azokban a falukban ahol drabantoknak hívott gyalogpuskások laktak, a falusbíróságok azok viseljék szerre. Csak ahol nagyon kevesen vagy egyáltalán nem voltak gyalogok, ott kényszerültek a lófők és e nem éppen közkedveltségnek örvendő tisztséget egy-egy évre felvenni. Jobbágy falusbíró csak ott lehetett, ahol nem volt egy pár családnál több gyalog vagy lófő.³⁷

Körülményes volt a főtiszt választás, mivel az közvetlenül a fejedelmi hatalom érdekszférájába tartozott. A fejedelmek mindig ügyeltek arra, hogy a szék élére bizalmi emberük kerüljön. E kérdésben ütközött minden egyes esetben a jogszabályokban előírt székely szabad előljáró-választási jog és a hatalom központosító érdeke. Ez volt az a terület, ahol rendszerint a székely széki autonómia megnyírhalása kezdődött. A széki főkapitányt választását az 1601. december 31-i kiváltságlevél szabályozta. Ez kimondta, hogy a *praefectust* vagy kapitányt a marosszékiek nemeseik sorából szabadon választhatják, olyképpen hogy a 3-4 vagy több választott komoly férfi közül a fejedelem kettőt erősít meg a kapitányi tisztségben. Az elején a széknek tényleg két kapitánya volt: egy fő- és egy alkapitánya, de a az alkapitányi tisztség hamarosan eltűnt. Megszűnt a több jelölt választás, de maradt a kitétel miszerint a székben birtokkal rendelkező és ott

³⁷ Egy 1642. január 2-i constitutió kimondta, hogy: *Minden falukban mivel ekkedigh olian usus obsevaltatott, hagi hul veres drabantok voltak, azok viseltek az birosagot, nem az nemes es lofo ember. Vegeztwk mostis, hagi azon usus observaltassek, es az migh drabant lezen az faluba, addigh mas embernek nem kel birosagot viselni, hanemha az nemes ember zabad akarattia zerint venne fel, az vagj egj drabantis nem talaltatnek az faluba. Eximalvan mind azaltal ezen vegzesből Niaradteot, mivel ot az lofeo embernek is kellek viselni az keozteok valo constitutio zerent.* (Marosszék lvt., Törv. jkv. 1. sz., 423.) A következő e kérdéssel is foglalkozik constitutiót 1673. január 11-én hozták: *Mivel ez előttis Vasarhelyt derek szeken volt constitutioja az szeknek birosagh viselese felől, mostanis ezen szekiünk gyűlésiben vegeztük, hogy az mely faluban öt darabant vagy azon jelliyül vagyon az lofo-gyalogokkal edjüt azok viseljek az birosagot szer szerint. Az hol penigh ötre ki nem telik, igr az faluban leveo szabad rendeknek rendre kell viselniék, az nemeseket ide nem ertven. Az kik penigh mar birosagot vettek fel, ez esztendőben viselleyek, az hol megh birot nem teottek, tartsak az szek constitutiojahoz magokat. Az hol peniglen az jobbagyoknak is viselni kell birosagot, ugy mint Nyaradteo, Medjesfalva s teob helyeken is hol fogytan van az szabad rend, az ollyan helyeken rendre viselleyek az birosagot, nem obstalvan azok ki jobbagygi legyenek, akar ecclesia földin lakok legyenek. Ide nem ertven az ollyan jobbagyokat, kik az földes uraknak birai, vagy udvaraban lako szolgálai.* (Marosszék lvt., Törv. jkv., 8. sz., 3.)

elő nemes lehetett csak főtiszt. E kitévelt Bethlen Gábor után már az új fejedelem választáskor a fejedelmi „conditiók” közzé is bevették, majd az Approbatákban is rögzítették.³⁸ Szükség volt erre, hisz sem Báthori Gábor, sem Bethlen Gábor nem tartotta maradéktalanul tiszteletben a kiváltságlevelet, hanem nem közülük való nemest ültettek rájuk. Így történt ez 1611. október 16-án Marosszéken (és egy pár évtizeddel később Huszár Mátyás esetben is), amikor a Nyárádszereda mezővárosában tartott részleges közgyűlésen Abafáji Huszár Istvánt beiktatták a székkapitányi tisztségbe. Ekkor a szék, mivel Huszár nem közülükvaló nemes volt, pontokba szedve megfogalmazta a vele szemben támasztott feltételeket, valamint esküje szövegét.³⁹ A kapitányság viselésével kapcsolatos jogszabály jellegű feltételeket azért hozták, mert Huszár kinevezése ellenkezett a székely előjáró választási joggal, hisz az új főtiszt a fejedelem által rájuk kényszerített vármegyei nemes volt. Beiktatása előtt kikötötték, hogy marosszékiek ügyei fölött Torda megyei házánál ne ítélkezzen, hivatalos ügyintézéseket Nyárádszeredában, vagy a szék máshol megjelölt helyein végezze, és a bírságpénzeket a bevett szokás szerint hajtja fel és ossza meg a vicekirálybírokkal.

A szék másik főtisztje a *főkirálybíró* volt. Hatásköre a bírászkodási és az igazgatási teendőkre terjedt ki. A királybíró az 1562. évi

³⁸ Báthori Gábor beiktatásakor megfogalmazott feltétel így hangzott: Az egész székelységet régi szabadságokban, melyben ennekélőte való fejedelmek azóta mióta Sigmond fejedelem újabban a szabadságot megadta nekik, megatartották, minden rendben ő nagysága is megtartsa. (Lásd Approbatæ Constitutiones, Par. II., Tit. I. Art. 3, concl. VIII.); II. Rákóczi György beiktatásakor megfogalmazott feltételek ezek voltak: ...kapitányokat, királybírákat, generalisokat maguk nemzetekből állókat és köztök lakókat adjon közikbe, megmaradván mindazáltal mindenekben az ő nagysága jurisdictiója és méltósága. A királybíráknak pedig választások specifice csakugyan az ő kegyelmek székeinek szabadságán álljon. (Appr. Const. Par. II, Tit. I., Art. VI. concl. 14. = Magyar törvénytár. 1540 – 1848. évi erdélyi törvények. 1900., Budapest, 28, 35.)

³⁹ *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 1. sz. 16. A kapitány-beiktatás Búni Bethlen Farkas fejedelmi megbízott jelenlétében történt. Az esküszöveg pedig ekként hangzott: *En Huzar Istvan eskezem az elő Istenre, hogy en ebben az Maros szeky Capitansagnak tiztiben hw es igaz lezek, az zeket az eő reghy zokassaban es zabadsagaban, teörwenneben, igazaban megh tartom, es az en ertelmenn zerent az eleöttem perleödeöknek igaz teörventi tezek es igaz exequitiot zolgartatok, mind zegennek, boldognak, igazat nem hamissitok, hamissat nem igazitok, hanem mindennek igaz lezek, es teörüeny uagy ok nélkül semmi rendet megh nem haborgatok. Isten engem ugy segellien*

székely felkelés után lépett a széki tisztségviselők sorába. Korábban a király kiküldöttjeként felügyelői és bírói feladatokat látott el. Gyakorlatilag a székbíró helyébe lépett. Mivel teendői rohamosan szaporodtak, már a XVI. század végére megjelent a főként végrehajtó teendőt ellátó segítője, az alkirálybíró is. Ezután a királybíró főkirálybírói címmel illették. Választása a széki közgyűlés hatáskörébe tartozott, és a jelölt a székben lakó birtokos nemes kellett legyen. De itt is találunk e kitévelt be nem tartó esetet. 1635-ben Abafáji Huszár Mátyást választották főkirálybírónak, aki Huszár Istvánhoz hasonlóan Torda vármegyei nemes volt. Eskütelekor a szék jegyzőkönyvbe foglalta megszorításait a főkirálybíróval szemben is: a széket gyakorta ülje, a „dult marhat” (büntetésből elkobzott vagy váltságdíjként elvett marhát) ne Abafájára, hanem Kebeleszentivánra (Marosszéki faluba) hajtassa, távollétében a vicekirálybírók intézzék a „dult marhak” ügyét, ha szegény ember házához megy Abafájára, fogadja és ügyét intézze stb.⁴⁰ A főkapitánnyal, nótáriussal és 5-7 főemberrel együtt képviselte a széket az országgyűlésen, elnökölt a derékszéken a kapitánnyal közösen, de egyedül is, mint a széki bírászkodás első embere. Egy-egy kiemelkedőbb személyiség – mint amilyen Toldalaghi Mihály volt, aki portai követséget is viselt – fejedelmi tanácsosként elég sokat volt távol székhelyétől.

Az *alkirálybírók* kezdetben a főkirálybírók kisegítői voltak. A bírászkodási és igazgatási teendők szaporodásával a szék alap tisztségviselőivé váltak. Ők tartózkodtak állandó jelleggel a széken, és intézték a főtisztek távollétében is a közügyeket. Feladatuk mindenek előtt az igazságszolgáltatás volt.⁴¹ Ők tartották az eskütekkel együtt a szeredai viceszéket, vezették a cirkálásokat és ítéleztek a peres ügyekben, eligazították az elébük hozott panaszokat, felügyeltek a közrend fenntartására, megbüntették a rendbontókat, kihágást elköve-

⁴⁰ *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 1. sz., 294.

⁴¹ Az alkirálybíró esküje 1610-ben a következőképpen hangzott: *En N. Marosszek Vice kiraly biraia. Eskezem az elő Istenre, hogy en ebben az tiztben, kire valasztattam, mindeneknek kik en előttem perleődnek zemely valogatas nelkwl hw es igaz lezek, sem kedvet, sem atiafisagot, sem baratsagot, sem zeretetet nem nezek, igazat nem hamissítok, hamissat nem igazítottok, hanem mindenekben valamik az en tizmetet illetik az en tehetsegem es erőm zerent abban hiven s igazan el iarok, igaz teörvent, es igaz executiot zolgaltatok, es a feo tizteknek ayandekert el nem reytem iovedelmet, igaz be zolgaltatom tehetsegem zerent. Isten ugy segellien.* (Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz. 8.)

tőket, hatalmaskodókat, az utasításokat be nem tartó falusi előljárókat. Feladatuk volt az ítéletek végrehajtása és a bírságpénzek behajtása.⁴² A bírságpénzeket a főtisztekkel és az ülnökökkel osztottak, fizetés gyanánt.

Az alkirálybírók évenként búcsúztak tisztségüktől, de újrávalaszthatók voltak. E tisztségviselőket a szék és a főkirálybíró közös megegyezéssel választotta, miután a jelöltek személye fölött megegyeztek.⁴³ A főkirálybíró akadályoztatása esetén az alkirálybíróválasztást a kapitány végezte, de csak főkirálybírói bejegyzéssel.⁴⁴

⁴² Az alkirálybíró teendőivel kapcsolatban a szék több alkalommal is hozott határozatokat. Megemlíthjük közülük az 1635. évit, amelyben 10 pontban összegezték a velük szemben támasztott követelményeket. Ebben ítéltkezési és büntető tendők mellett feladatul kapták a rendeleteknek cédulák által történő közzétételét is. (Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz., 289.)

⁴³ Kolosvári – Óvári: *i. m.*, 56. Nézeteltérések esetén kompromisszumos megoldást választottak. Ilyen esettel találkoztunk 1622-ben, amikor a főkirálybíró által választott jelöltet a szék egy része nem fogadta el. Végül az alábbi feltételek mellett belenyűgödtak a főtiszt választásába: *Az mint Caspar Janos vrunk feő kiralibirank kevannia, hogy viceie Bereczky Mathe legien, mivel eő kegyelme mas felöl nem tezen emlekezéses (noha eröl is zeknek nem irt eő kegyelme), lattatik az zeknek az vice ki valasztasaban zabadsaganak derogalni, holot az vicek eleitöl fogva az zeknek consensussabol es az feő tiznek egienlő akaratabol ment veghez, így ez okon az zek abban nem consentialhat, mert ha mast is nevezet volna eő kegyelme, kiben az zeknek valami zabadsaga lattatnek, az eő kegyelme böthwletes tekintetiert ugian egienlőkeppen valazottak volna, de most az zeknek egyik reze abban nem consentialnek, az egyik reze mint potior pars acceptalia vice kiralibirosagot, illien conditiok altal:*

1. *Az mint zokasa volt az teörvenbely egienellensegh, az maga tecesse, chiak az teörvenben ne preferallia, hanem eggiezen az teöb esküttekkel sub bona constientia.*
2. *Exequio modgiat, az mint vezegeseseünk felölle, megh tarchia.*
3. *Fiait ugy megh zabolazza teörventelensegekröl, hogy abbol senkinek iniuriaia ne legyen.*

Ha ezekhez nem tartana magát, mingiarast változtathassa az zek tiztit. (Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz. 136.)

⁴⁴ Szemléletes e vonatkozásban az alkirálybírók 1656. november 30-i válaszája: Vice kiraly birak Szekeres Janos es Bothos Peter vramek esztendejek eltelve, es elis buczuzvan az szektöl, mivel feő kiraly biro Balogh Laszlo vram ö kegyelme jelen nem lön, hogi ö kegyelme resziröl ö kegyelmivel egjütt az szek valasztthasson vice kiraly birokat, mind ketten megh irt vice kiraly biro uramek hagyattattak így tisztekben, hogi Capitan vram eő kegyelme ertesire advan fő kiraly biro vramnak vice kiraly biro vramek allapottiat, mentöl hamarebb vagi it Maros Vasarhelt, avagi Szeredaban arra valo gülest avagi szeket hirdethet. Kapitan vram eo kegyelme vice kiraly birakat tanni. (Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz. 592.)

Választott tisztség volt még a *nótáriusé* és az *asszesszorké*. A nótáriust választották ugyan, de meghatározatlan időre. Egy-egy nótárius e tisztséget hosszabb ideig, évtizedeken át is viselte. Tisztsége rendszerint csak halála után szállt utódjára. Feladata volt a szék írásbeli teendőinek végzése, a protokollumok rendszeres vezetése, de – mint a törvényes székek egyik tagja – igazságszolgáltatás is. Állandó tagja volt nemcsak a derékszéknek és a szeredai széknek, hanem a cirkálásoknak is. Feladatait világosan tükrözi a beiktatásakor elhangzó eskütétele.⁴⁵

Az assessorok (az ülnökök), a törvénykezésben eljáró bíró társak voltak. Őket a főemberek közül választották. A század elején (1615-ben) szám szerint 12-en voltak és a szék ülésekről való hiányzásért hat forint büntetés várt rájuk.⁴⁶ 1680. július 10-én a viceszékre öt assessort választottak, akik a két vikcekirálybíróval és a nótáriussal ítélkezett azon.⁴⁷

A tisztújítás évenkénti megtartása, a főtiszték és a nótárius esetét kivéve, akadálytalanul működött a XVII. század folyamán. A búcsúzó tisztviselők, természetesen, újraválaszthatók voltak.

A XVII. század második felében a tisztségviselők köre kibővült. 1657-től megjelent a számvevő, a székelysége is kirótt hadisarc, majd a portai adó beszédésére. A hetvenes években felbukkant és lassan állandósult az alkirálybírók végrehajtó tevékenységét kiscgítő személy: a *dúló*.⁴⁸ A XVIII. században e tisztség – dülőbiztos címen – a vármegyékben tevékenykedő a szolgabírókéhoz vált hasonlóvá.

⁴⁵ 1631. november 14-én az elhunyt Gálfalvi Ózdi Gergely helyébe, aki fejedelmi ülnök is volt, Pókai Sárosi Jánost választották egyhangúlag marosszéki nótáriusnak. Az új nótárius esküszövege ekként hangzott: *En Sarossai Janos deak, Maros zeknek notariussa eskweöm az eleö Istenre, az mi vrunk Jesu Christusnak Zent Attiara, hofi valakik en elöttem teörvenkedeök leznek, az zek zinen, azoknak causaiokatt tehetsagem zerint igazan az protocolumba be irom, ha ki kivania. Az teörveny tetelben senkinek nem kedvezek, hanem tehetsagem es ertellem zerinth mindennek igaz teörvent tezek, es az protocollumban be irt causaknak s egieb dolgoknak is pariaiat egazan ex officio kiadom, ha ki kivania. Az sententiaknak is irasaban es kidasaban iuste chelekezem minden kedvezes nelkwlt. Isten engem vgi segilien.* (Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz., 211.)

⁴⁶ Marosszék lvt., Törv. jkv., 1. sz. 70.

⁴⁷ Uo., Törv. jkv., 8. sz., 337.

⁴⁸ Az 1678. június 22-én elfogadott széki constitutió az adózás kérdésével foglalkozva határozta el többek között a királybírók segítségére dülők tevését. A határozás így hangzik: *Mivel penigh vice tiszt uraineknek egjeb sok foglalatosságok miat sok*

A szék bírósági szervezete több lépcsős volt. Legalul a faluszéke állott. A falusbíró és a faluszék az apróbb ügyekben intézkedett, egy forint értékig. Fellebbezni a faluszékéről a királybírókhoz lehetett, illetve a szeredai székre. A faluszéket nem illető ügyekben a vitás kérdéseket a királybírók előtt kellett kezdeni. Ezután következett a szeredai viceszék, majd a derékszék.

A szeredai (vice-) szék és a derékszék hatásköre sokáig nem volt világosan körülhatárolva. Ugyanazon pereket akármelyik fórumon lehetett kezdeni. A cirkálásokon hozott ítéletek ellen hasonlóképpen bármelyikre lehetett fellebbezni. A nehezebb ügyek, mint amilyen az örökség kérdése és a gyilkosság volt, a derékszéket illette. Az örökség kérdése azért volt annyira fontos, mert mint „székely örökség” a katonarendűek anyagi alapjának volt a biztosítóka. Idővel a két szék hatásköre letisztult. Egy ilyen mozzanatra került sor 1631-ben, amikor az október 15-i végzésben több ilyen vonatkozású pontosítást hoztak. Éspedig: „Az királbiro vagy szék eskütye törvényt teszen, ha melyik félnek ez nem tetszik, apelláljon véle az Zereday zékre [...] Az régi usus szerint, valami nemű causakot az zereday székről Apellációba nem bocsátottak az derék székre, ezutánis affelet animadvertálván appellációba ne bocsássák. [...] Az melyek pedig nehezebb causak transmittályák Zeredából az Derék zékre.”⁴⁹

A derékszék legrégebbi ismert említése Marosszéken 1612-ből való „Sedes Generalis”, 1613-ból „Derek szék” megnevezéssel.⁵⁰ A székely székeken a derékszék másodfokú bíróság volt. Oda rendszert csak fellebbezni lehetett. Első fokon a viceszéken tárgyalták a peres ügyeket, a per természetétől függetlenül. (Ha azt a széki előjáró előtt nem kezdték el). Az általános székelyföldi gyakorlattól elüt Marosszék eljárása. Itt bizonyos eseteket csak a derékszék tárgyalhatott. A „nehezebb causák” voltak az örökség dolga – székely örökségekről lévén szó – jószág ügyek általában, nemesek büntényei, de eyebekek is. Egy 1637-ben emelt panaszában a gyalakuti prédikátor

---

akadalyuk vagyon, ezen dolgoknak veghez vitelere eo kegyelmek melle rendtetet egy bötsületes személy, ugy hogy minden executok dolgaban az teorvenyekbeli processusokon kívül, azon autoritassal mehessenek dulni az hova vice tiszt uraimek nem erkeznek, mint vice tiszt vrain, elegendő segítséget vevén maga melle, az kiket főtiszt uraimek denominálni fognak annuatim. Az jobbagyok is hasonló törvény alá rendeltetnek.(Marosszék ltv., Törv. jkv., 8. sz., 267.)

⁴⁹ Marosszék ltv., Törv. jkv., 1. sz., 212.

⁵⁰ Ua., Törv. jkv., 1. sz., 18, 28.

azzal vádolta a vicekirálybírókat, hogy a szeredai széken nem ítélték el, hanem szabadon engedték a vadadi Jakab János gyilkost azzal a megokolással, hogy: *nemes ember, Zeredaban penigh nemes embert megh nem eölnek, hanem citaltassam szekre, es keressem ott.*⁵¹ Egy 1656. évi határozás szerint a gyilkossági eseteket a viceszéken és le-tárgyalhatták, a derékszékre való akadálytalan fellebbezési lehetőség biztosításával.⁵² Egy 1657. évi széki constitutió szerint a száz forintot meghaladó ügyekben csak a derékszék ítéltethet. Ezt az eljárást az az évi medgyesi országgyűlés végzése értelmében vezették be.⁵³ Egyéb-ként minden más ügyet lehetett a szeredai viceszéken kezdeni, és minden szabarendűnek a derékszékre is fellebbezni. Ez utóbbira példa a szeredai viceszék 1636. június 11. végzése két abodi, Miklósi Kata-lin és Bíró György, perében: *„A fia halalaert perli, azt mongia, hofi megh kel halni erette. Noha nem nemes ember, mindazáltal zabadsággal eleo ember, veres drabant, azért az derek zekre bochiattatik. Migh az derek zek erről nem vegez, interim viselie ugi magat, hofi az kezzeseknek bozzuokra ne iarion*”.⁵⁴

A szeredai viceszék megnevezése magyarázatra szorul. A marosszékiek az ún. viceszéket, ami a vármegyéknél a partialis szé-
nek felel meg, Nyárádszereda mezővárosban tartották. Ezt hol *fiúszék-
nek* (Sede filiali Sedis Siculicalis Marus), hol *szeredai széknék*, (Sedes
Juduciaria Szeredaiensis), hol *viceszéknek* (Vice Sedria) hívták. Legy-
gyakrabban használt megnevezés a második eset, a szeredai szék. A
fiúszék elnevezés a század első felében volt használatos. Akkori szó-
használat szerint a felső fórum a derékszék, az alsó a fiúszék volt. A
XVIII. század elejére a fiúszék megnevezés más értelmet kapott. A
vármegyei gyakorlat mintájára, a jobbágyok bűnügyeit, illetve a ne-
mesek jobbágyokkal folyó ügyeit tárgyaló bírói hatóság lett.

A XVII. század folyamán Marosszéknek egy viceszéke volt. E
téren is különbözött (Aranyosszékkal együtt) a többi székely széki
vagy vármegyei gyakorlattól. A többi székely széknékben minden fiú-
(Keresztúr és Bardóc Udvarhelyszékben) vagy társszéknék (Két Csík,
Gyergyó és Kászton Csíkszékben; Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvár
Háromszéken) külön viceszéke volt, a vármegyének pedig két-két

⁵¹ *Ua.*, Törv. jkv., 3. sz., 162.

⁵² *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz., 570.

⁵³ *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz., 594-596.

⁵⁴ *Ua.*, Törv. jkv., 1. sz., 370.

partiális széke. Marosszéken is történt próbálkozás a mezőségek részéről, hogy külön viceszéket hozzanak létre. A külön álló bíróságot ők azért igényelték, mert túl távolinak tartották Nyárádszeredát, ami miatt igen sok időt veszítettek egy-egy ügy elintézésével. A kísérlet nem járt sikerrel. 1643. január 7-én vizsgálatot rendelnek el az ügyben, amelynek eredményét nem ismerjük, de tudjuk, hogy a második viceszéket Marosvásárhely székhellyel csak 1725-ben hozták létre.⁵⁵

A *cirkálások feladata* az Approbata Constitutiók szerint a bűnözés megfékezése volt. Három évenként kellett megismételni, és faluról falura járva a feladott bűnösök fölött ítélezni és a büntetést végre is hajtani. A vármegyéktől eltérően a székelységen cirkálás előtt törvényes széket vagy e célból összehívott közgyűlést kellett tartani ahol megválasztották a cirkálókat, megállapították útírányukat, szállásaikat és ellátásukat. A cirkálásokat a főtisztek és a választottak végezték, és halálos ítéleteket is hozhattak.⁵⁶ A marosszékiek e téren is a többitől eltérő gyakorlattal éltek. Ilyen alkalmakkor nemcsak bűnügyekkel foglalkoztak, hanem szinte minden felmerülő kérdéssel. Az 1612. február 6-i határozatával a szék leszögezte: *Végeztwk, hogy az mostani czirkálásón hatalmaskodások, adosságok, kezesség dolga, nylak keresése, még lehessen egjeb dolgok is, kik nem ház és eörökség dolgát néz, hanem az mi az czirkálásra illendeő teörvéniek talaltatnak, azok meglattassanak az czirkalason.*⁵⁷ A marosszékieknek a többitől eltérő gyakorlatát az Approbaták is elismerte akkor, amikor leszögezte, hogy: *A marosszékiek a cirkálásnak idején a magok eddig való ususokban hagyattatnak, feljebb való tereh viseléssel ne oneráltassanak.*⁵⁸

Marosszéken a cirkálók tulajdonképpen egy helységről helységre kiszálló mozgó törvényszéket képeztek. A közgyűlés nevezte ki őket minden egyes alkalommal, és tagjai voltak a két főtiszt (akik azonban elég ritkán vettek részt benne), a két vicekirálybíró, négy eskütt ülnök és a nótárius. Kivizsgálták és ítéleteket hoztak a falusi előjáróságok által elébük terjesztett bűnügyekben, és eljártak a közgyűlés által kapott felhatalmazás szellemében más esetekben is. Csak

⁵⁵ *Ua.*, Törv. jkv., 3. sz., 445.

⁵⁶ *Magyar törvnytár. 1540-1848. évi erdélyi törvények.* Budapest, 1900., 114-115, 232.

⁵⁷ *Marosszék lvt.*, Törv. jkv., 1. sz., 19.

⁵⁸ *Magyar törvnytár. 1540-1848. évi erdélyi törvények.*, Budapest, 1900., 233.

birtok- és örökösödési ügyekben nem járhattak el. De amikor a teljes tisztikar kiszállott, minden felmerülő ügyet letárgyaltak. Azokat, amelyek fölött helyben nem tudtak dönteni vagy végzést hozni, az esetek természetétől függően, a következő vice- vagy derékszékre utalták. A cirkálásokat nem tartották a megszabott három éves időközönként, hanem amikor úgy találták, hogy a bűnesetek túlságosan elszaporodtak és a körülmények is megengedték. A ráánkmaradt több kötetet kitevő protokollumok tanúsítják, hogy eredményes munkát végeztek.

A XVII. század utolsó évtizedében a széki önkormányzat a háborús események és Erdély jogállapota változásával (osztrák fennhatóság alá kerülésével) lényeges változásokon esett át. Intézményei működése akadozni kezdtek. Jogszabályalkotó tevékenysége az egyre növekvő adó és katonaelszállásolás és -tartás megoldására szorítózott. Igazgatási tevékenysége adóbehajtás központú lett. Az Erdélyben berendezkedő osztrák fennhatóság mind érezhetőbben beavatkozott életébe, ami egy fejezet lezárását és egy másik meggyökeresedését hozta vonta maga után.